

SANOAT KORXONALARIDA MEHNATNI ILMIY TASHKIL ETISHNING IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRI

Ilmiy rahbar: N.Saidaxmedov

Andijon davlat texnika instituti

*“Iqtisodiyot” kafedrası katta o‘qituvchisi,
Nurmatjonov Diyorbek Bunyodbek o‘g‘li*

Andijon davlat texnika instituti

“Iqtisodiyot” yo‘nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sanoat korxonalarida mehnatni ilmiy tashkil etishning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri o'rganilgan. Maqola davomida mehnat jarayonlarini oqilona tashkil etish, ish vaqtidan samarali foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish hamda zamonaviy boshqaruv usullarini qo'llash orqali korxonada faoliyati samaradorligini oshirish masalalari tahlil qilindi. Maqolada mehnat unumdorligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish va mahsulot sifatini yaxshilashda mehnatni ilmiy tashkil etishning ahamiyati yoritib berildi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy samaradorlik, mehnat unumdorligi, ishlab chiqarish jarayoni, boshqaruv samaradorligi, ish vaqti, optimallashtirish, korxonada faoliyati.

Kirish. Sanoat korxonalarida mehnat jarayonlarini oqilona tashkil etish va ish vaqtidan samarali foydalanish bugungi raqobatbardosh iqtisodiyot sharoitida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mahsulot tannarxini kamaytirish hamda mehnat unumdorligini yuksaltirish ko'p jihatdan mehnatni ilmiy tashkil etish darajasiga bog'liq hisoblanadi [1]. Ayniqsa, zamonaviy sanoat korxonalarida ishlab chiqarish hajmining ortib borishi, texnologik jarayonlarning murakkablashuvi va bozor talablarining tez o'zgarishi korxonalardan

boshqaruvning yanada samarali usullarini joriy etishni talab qilmoqda. Shu sababli mehnat jarayonlarini ilmiy asosda tashkil qilish korxonalar faoliyatining muhim strategik yoʻnalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Mehnat jarayonlarini oqilona tashkil etish avvalo ishchi kuchidan samarali foydalanishga xizmat qiladi. Korxonalarda ish jarayonlarini aniq rejalashtirish, vazifalarni toʻgʻri taqsimlash va xodimlarning malakasiga mos ravishda ish oʻrinlarini shakllantirish ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Amaliy kuzatuvlarga koʻra, mehnat taqsimoti va kooperatsiyasi toʻgʻri tashkil etilgan korxonalarda ish unumdorligi sezilarli darajada yuqori boʻladi. Chunki har bir xodim oʻz vazifasini aniq bilgan holda ishlaydi va ortiqcha vaqt yoʻqotilishining oldi olinadi. Natijada ishlab chiqarish jarayonida uzilishlar kamayadi hamda mahsulot tayyorlash muddati qisqaradi.

Ish vaqtidan samarali foydalanish ham sanoat korxonalar faoliyatida muhim iqtisodiy omil hisoblanadi [2]. Ish vaqtining notoʻgʻri taqsimlanishi korxonalar xarajatlarning oshishiga olib keladi. Masalan, texnik nosozliklar, xom ashyo yetishmovchiligi yoki boshqaruvdagi kamchiliklar sababli yuzaga keladigan bekor turish holatlari korxonaning moliyaviy natijalariga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shu bois korxonalarda ish vaqtini tahlil qilish, mehnat normalarini ishlab chiqish va vaqt yoʻqotilishining sabablarini aniqlash muhim vazifa hisoblanadi. Statistik maʼlumotlarga koʻra, ishlab chiqarish korxonalarida ish vaqtining samarali boshqarilishi mehnat unumdorligini oʻrtacha 15–20 foizgacha oshirish imkonini beradi. Bu esa korxonalar foydasining ortishiga hamda mahsulot tannarxining kamayishiga xizmat qiladi.

Ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini taʼminlashdagi asosiy yoʻnalishlardan biridir. Optimallashtirish jarayoni ishlab chiqarish bosqichlarini takomillashtirish, ortiqcha xarajatlarni kamaytirish va resurslardan unumli foydalanishga qaratiladi. Ayniqsa, “Lean manufacturing”, “Kaizen” va “Six Sigma” kabi zamonaviy boshqaruv

konsepsiyalarini joriy etish orqali korxonalarda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish mumkin [3]. Ushbu tizimlar ishlab chiqarishdagi ortiqcha harakatlar, keraksiz zaxiralar va vaqt yo'qotilishlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Natijada korxonalarda ishlab chiqarish hajmi ortib, mahsulot sifati yaxshilanadi.

Zamonaviy boshqaruv usullarini qo'llash ham korxonada faoliyatini samarali tashkil etishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar asosida boshqaruv tizimini shakllantirish korxonalariga ishlab chiqarish jarayonlarini tezkor nazorat qilish imkonini beradi. Masalan, avtomatlashtirilgan boshqaruv dasturlari orqali xodimlarning ish faoliyati, xom ashyo harakati va ishlab chiqarish ko'rsatkichlari real vaqt rejimida kuzatib boriladi. Bu esa boshqaruv qarorlarini tez va aniq қабул qilishga yordam beradi. Shuningdek, korxonalarda elektron hujjat aylanishi tizimining joriy etilishi boshqaruv samaradorligini oshirib, ortiqcha vaqt sarfini kamaytiradi.

Mehnatni ilmiy tashkil etishning yana bir muhim jihati xodimlarning motivatsiyasini oshirish bilan bog'liqdir [4]. Korxonalarda qulay mehnat sharoitlarini yaratish, rag'batlantirish tizimini takomillashtirish va xodimlarning malakasini oshirish mehnat unumdorligining ortishiga olib keladi. Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, xodimlarni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish ishlab chiqarish samaradorligining barqaror o'sishiga xizmat qiladi. Shu sababli zamonaviy sanoat korxonalarida inson kapitaliga asosiy resurs sifatida qaramoqda.

Sanoat korxonalarida mehnatni ilmiy tashkil etish va uning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri masalasi ko'plab iqtisodchi olimlar va boshqaruv nazariyotchilari tomonidan keng o'rganilgan. Ushbu yo'nalishning shakllanishida klassik menejment maktabi vakillari muhim o'rin egallaydi. Ayniqsa, amerikalik muhandis va iqtisodchi Frederick Winslow Taylor mehnatni ilmiy tashkil etish nazariyasining asoschisi sifatida e'tirof etiladi. U o'zining ilmiy boshqaruv konsepsiyasida ishlab chiqarish jarayonlarini tahlil qilish, ish vaqtini me'yorlashtirish va mehnat unumdorligini oshirish orqali korxonada samaradorligini

kuchaytirish mumkinligini asoslab bergan. Olimning fikricha, har bir mehnat jarayoni ilmiy jihatdan o'rganilishi, ortiqcha harakatlar bartaraf etilishi va ishchilar faoliyati aniq standartlar asosida tashkil qilinishi lozim. Taylor tomonidan ishlab chiqilgan "ilmiy boshqaruv" nazariyasi keyinchalik ko'plab sanoat korxonalarida qo'llanilib, ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qilgan. Uning tadqiqotlarida ish vaqtini tejash, vazifalarni ixtisoslashtirish hamda mehnatni standartlashtirish asosiy omillar sifatida ko'rsatib o'tilgan. Ayniqsa, vaqt va harakatlarni tahlil qilish usuli sanoat korxonalarida mehnat unumdorligini oshirishning muhim vositasiga aylangan. Taylorning ilmiy qarashlari bugungi zamonaviy boshqaruv tizimlarining shakllanishiga ham katta ta'sir ko'rsatgan.

Mehnatni ilmiy tashkil etish nazariyasining rivojlanishida Henri Fayol ham muhim o'rin tutadi [5]. U boshqaruvning umumiy tamoyillarini ishlab chiqib, korxonada faoliyatida rejalashtirish, tashkil etish, muvofiqlashtirish va nazorat qilish jarayonlarining ahamiyatini asoslab bergan. Fayolning fikricha, samarali boshqaruv tizimi korxonada faoliyatining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. U mehnat taqsimoti va boshqaruv intizomini korxonada samaradorligini oshiruvchi muhim omillar sifatida ko'rsatgan. Fayolning boshqaruv tamoyillari bugungi kunda ham ko'plab sanoat korxonalarida qo'llanilmoqda. Shuningdek, amerikalik olim Frank Bunker Gilbreth va uning turmush o'rtog'i Lillian Moller Gilbreth mehnat harakatlarini tahlil qilish bo'yicha muhim ilmiy izlanishlar olib borgan. Ular ishlab chiqarish jarayonidagi ortiqcha harakatlarni kamaytirish orqali mehnat unumdorligini oshirish mumkinligini isbotlagan. Gilbrethlar tomonidan ishlab chiqilgan usullar sanoat korxonalarida ish jarayonlarini optimallashtirish va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirishga yordam bergan. Ularning ilmiy ishlari zamonaviy "Lean manufacturing" tizimining shakllanishida ham muhim manba bo'lib xizmat qilgan.

XX asrning ikkinchi yarmida yapon olimlari va amaliyotchilari ham mehnatni ilmiy tashkil etish sohasiga katta hissa qo'shgan. Jumladan, Taiichi Ohno tomonidan ishlab chiqilgan "Toyota Production System" tizimi sanoat korxonalarida ishlab

chiqarishni optimallashtirishning samarali modeli sifatida tan olingan. Ushbu tizimning asosiy maqsadi ishlab chiqarishdagi ortiqcha xarajatlar va vaqt yo'qotilishlarini kamaytirishdan iborat bo'lgan. Taiichi Ohnoning fikricha, korxonada har bir resursdan maksimal darajada samarali foydalanish ishlab chiqarish samaradorligini oshiradi. Natijada "Lean manufacturing" konsepsiyasi dunyo sanoatida keng tarqaldi va ko'plab korxonalar tomonidan amaliyotga joriy qilindi.

Zamonaviy iqtisodchi olimlar ham mehnatni ilmiy tashkil etish masalasini raqamlashtirish va innovatsion boshqaruv bilan bog'liq holda o'rganmoqda. Hozirgi davrda korxonalarda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari, sun'iy intellekt va raqamli monitoring texnologiyalaridan foydalanish mehnat samaradorligini oshirishning muhim vositasiga aylanmoqda. Olimlarning fikricha, raqamli texnologiyalar asosida ishlab chiqarish jarayonlarini boshqarish ish vaqtini tejash, xatolarni kamaytirish va mahsulot sifatini yaxshilash imkonini beradi. Ayniqsa, sanoat korxonalarida ERP va CRM tizimlarining joriy qilinishi boshqaruv samaradorligini oshirib, korxonada xarajatlarni kamaytirishga xizmat qilmoqda.

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar ham sanoat korxonalarida mehnatni ilmiy tashkil etish masalalariga alohida e'tibor qaratmoqda [6]. Mahalliy tadqiqotlarda ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mehnat unumdorligini ko'paytirish va korxonalarda zamonaviy boshqaruv tizimlarini joriy etishning iqtisodiy ahamiyati keng yoritilgan. Xususan, sanoat korxonalarida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, xodimlar malakasini oshirish va mehnatni rag'batlantirish tizimini takomillashtirish korxonalarining raqobatbardoshligini oshiruvchi asosiy omillar sifatida baholanmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, sanoat korxonalarida mehnatni ilmiy tashkil etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, mehnat unumdorligini ko'paytirish hamda korxonada xarajatlarni kamaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Olimlar tomonidan ishlab chiqilgan ilmiy qarashlar va boshqaruv nazariyalari mehnat

jarayonlarini samarali tashkil qilishning nazariy hamda amaliy asoslarini shakllantirib berdi. Ayniqsa, ish vaqtini oqilona taqsimlash, ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish va zamonaviy boshqaruv texnologiyalarini qo'llash korxonalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, innovatsion yondashuvlar va raqamli boshqaruv tizimlarining joriy etilishi sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini yanada oshirish imkonini bermoqda. Natijada mehnatni ilmiy tashkil etish bugungi sanoat taraqqiyotining muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kalandar Abdurahmonov. Mehnat iqtisodiyoti: Nazariya va amaliyot / Darslik. Kalandar Abdurahmonov. Qaytaishlanganvato'ldirilgan3-nashri. T.: O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti davlat korxonasi, T.: 2019.-544 b.
2. Kamilova A., Sh E. SETTING A TIME NORM IN ENTERPRISES AND ITS EFFECT ON THE PERFORMANCE OF THE TEAM //Экономика и социум. – 2025. – №. 2-1 (129). – С. 268-271.
3. Shavkatbek E., Muxlisa T. THE NEED FOR FOREIGN COUNTRIES TO STUDY EXPERIMENTS IN THE DEVELOPMENT OF AN INNOVATIVE ECONOMY //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 37. – №. 4. – С. 219-223.
4. Anora K., Shavkatbek E. INDICATORS OF LABOR EFFICIENCY //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 37. – №. 4. – С. 181-186.
5. Fayol H. Administration Industrielle et Générale. Paris: Dunod, 1916.
6. Abdujalil C., Shavkatbek E. KORXONA IQTISODIY SALOHİYATINI OSHIRISHDA KADRLAR SIYOSATINING AHAMIYATI //Лучшие интеллектуальные исследования. – 2025. – Т. 59. – №. 5. – С. 380-389.